

STRUČNÝ NÁSTIN
PÍSEMNICTVÍ ČESKÉHO

SE ZŘETEM

K ČÍTANKÁM PRO ŠKOLY MĚŠŤANSKÉ.

N. 40.

SESTAVILI

JAN NEŠPOR A JOSEF HORČEK

Městská dívčí škola v Polici n/M.

V ÚSTÍ NAD ORLICÍ.

TISKEM ŠÁSKA A FRGALA VE VELKÉM MEZIRÍČÍ. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

1895.

P

ÚSTŘEDNÍ KNĚHOVNA
PEDAGOGICKÉ FACULTY
UNIVERZITY BRNO

Signat. č. V 1316
Inventár. č. 201977

O literatuře vůbec.

Písemnictví nebo *literatura* jest souhrn všech spisů, které ukazují vzdělanost národa v různých dobách. Kromě písemných výtvorů patří do literatury i ty plody, jež se šířily toliko ústním podáním (tradicí).

Rozeznáváme literaturu *krásnou* (básnickou, poetickou) a *naukovou* (vědeckou).

1.) Obsah literatury krásné není vždy skutečný, nýbrž z části neb i zcela smyšlen. Účelem jejím je bavit, povznášeti mysl a buditi cit krásy. Díla literatury krásné bývají obyčejně skládána *řečí vázanou*.

2.) Předmětem literatury naukové je skutečnost. Účelem jejím je hlásati pravdu a šířiti vědomosti. Plody písemnictví vědeckého skládány bývají *řečí nevázanou, prostomluvou* (prosou).

I.

Okrasy řeči básnické.

Řeč básnická užívá ozdobných způsobů mluvení, které činí ji srozumitelnější, živější a krásnější. Jsou dvoji: *tropy (zástupky)* a *figury (vidy)*.

Tropy (zástupky)

dodávají řeči názornosti a rozmanitosti. Jsou:

1. *Metonymie (přejmenování)* zaměňuje pojmy souvztažné; ku př.:

a) látku za výrobek:

A snese mráz mu *stříbro* na šiji. III. 57. (vlastně ozdobu ze stříbra.)

b) místo za obyvatele:

Že *od celé Evropy* bylo ctěno. III. 127. (vl. od Evropanů.)

2. *Synekdocha (soupojem)* zaměňuje:

a) část za celek (i naopak):

Ó, jest-li cizí kraj *mé kosti* pochová. II. 130. (vl. celé tělo.)

b) určité množství za neurčité:

Tam *tisíc zvuků* proplétá se v směsi. III. 103. (vl. mnoho.)

c) jednotné číslo za množné:

A *ptáček* dřímá sladký sen. III. 75. (vl. ptáci.)

3. *Metafora (přenuška)* je zkrácené přirovnání:

Kuřáčka *zvoní* na ty větš. (II. 90.)

V zoufalém *pláči* potok se skal *spěje*. (II. 91.)

Klusot komoňů posléz ve tmách Šumavy *umírá*. (III. 21.)

4. *Hyperbola* (nadsázka) klade za pravý výraz jiný, buď velice zvětšený nebo zmenšený:

A já zpívat budu písně,
jimžto rovných nebude. (II. 13.)

Umrzlý vodopád se skály visí,
a *ledu škraloup* naleznete kdysi
na polévce své v kotle nad plamenem. (III. 134.)

Figury (vidy)

dodávají řeči ráznosti, živosti a poutavosti. Jsou :

1. *Zvukopodobnost*. Jí napodobují se zvuky:

Bouch, bác, letí do kouta. (I. 100.) *Půjd -- půjd*. (I. 66.)
Cin, cin, poslyš, jak to cinká! A *třesk, třesk, huhu!* to hučí! (III. 85.)

2. *Opakování* téhož slova nebo několika slov, někdy i celé věty:

At mi šije <i>rubáš nový</i> ,	<i>Vyletěli</i> dva holoubci,
<i>rubáš nový</i> , spravedlivý. (I. 64.)	<i>vyletěli</i> na zvonici. (I. 64.)
Aj stojí, stojí Bělehrad,	<i>Boj se blíží, boj se blíží</i> . (III. 16.)
<i>za hradem krev se červená,</i>	<i>Budu, tatičku, toť budu</i> . (III. 34.)
<i>za hradem krev se červená,</i>	<i>Vidí, vidí — co zde vidí?</i> (III. 85.)
tři mlýnská kola by hnala. (II. 64.)	

Opakování téže spojky nazývá se *mnohospoječnost* :

Slunce dechlo ples v luh a háj a v les,
všude ruch a zdar a znik. (II. 83.)

3. *Zvolání* (apostrofa). Je to oslovení bytostí nerozumných, neživých nebo živých nepřítomných:

Ó, jak jsi krásná, matičko naše! (I. 11.)
Ó, leťte, oblaky, na západ k horám těm! (II. 130.)
Jsi jenom jedna, jedna, milá vlasti! (III. 4.)
Slávy české vzácný pomníku!
Jak tě pojmont slušno básníku? (III. 27.)

4. *Přímětky*. Jimi vytýká se stálý znak věcí, kterým předčí nad věci téhož druhu:

Slunce stojí *zlatoskvoucí*. (I. 24.)
Do smutné chaty vkrádá se zřídka paprsek *zlatý*. (I. 113.)
A *trudnobledou* tvář do dlaně tiskna. (II. 34.)
Pod ní *šumný* les se prostírá. (II. 112.)
Vy *modré* hory! (III. 102.)

5. *Příměr* = přirovnání:

Den májový jak ze zlata. (I. 125.)   Štěstí jako pršek. (I. 70.)

Vlny kalné jako hory. (II. 18.)

A tvá věž — to cedrověký strom. (III. 27.)

Oblaky Země jsou synové tkliví. (III. 77.)

Přirovnání *záporem*, (obvyklé hlavně v národních písních ruských a jihoslovanských):

Tři hvězdy svítí září jasnou, že bleskem jich vše hvězdy hasnou.
To nejsou hvězdy na blankylě, tři andělé to letí hbitě. (II. 107.)

6. *Stupňování*. Značí sesilování nebo zeslabování děje:

Příroda již *odpočívá*,
usnula již ves;
žádný hlas *se neozývá*,
utich' lesní ples. (I. 35.)

Běží žena, ach *neběží*,
letí, letem ptáka letí. (III. 85.)

Pašijí pláč dozněl v pustém, šerém lese,
ohlas ještě slabý v skály sem se nese,
jak pták postřelený perutě když vzplíná,
o klenby se třepe, třepe, nhasíná. (III. 58.)

II.

Nauka o verších.

1. O slabikách.

a) Časomíra.

Slova skládají se ze slabik, které jsou buď *krátké* nebo *dlouhé*. Slabiky dlouhé značíme —, krátké — (váha, nosl).

Slabiky jsou *dlouhé*: 1.) *přirozeně*, obsahují-li dlouhou samohlásku nebo dvojhlásku (brána, nouze); 2.) za dlouhé pokládáme i ty slabiky, v nichž za samohláskou krátkou následuje skupina souhlásek. To jsou slabiky *polohou* dlouhé (jdu *k* loži, len *č*vetě). Dbáme-li délky a krátkosti slabik ve slovech neboli délky času při jejich vyslovení (*časomíry*), slovou slabiky takové *časoměrné*.

b) Přízvuk.

Mocnější hlas, jímž slabika některá vyniká nad ostatní, jmenuje se *přízvuk slovný*. Přízvuk slov dvojslabičných a víceslabičných spočívá na slabice *první*. Slabiky přízvukné značíme —, bezpřízvukné — (matka, ráno).

Slova čtyřslabičná mají vedle *hlavního přízvuku* i přízvuk vedlejší na slabice *třetí* (dlouhopustý, velebený).

Slova jednoslabičná pokládají se někdy za přízvukná, někdy za nepřízvukná. Jednoslabičné předložky (vyjma *dle, krom, skrz*) splývají se svým slovem příslušným

takřka ve slovo jedno a jsou pak přízvučny jako první slabiky slova vůbec.

2. Rythmus

jeví se v pravidelném střídání buď *a)* slabik dlouhých a krátkých (*rythmus časoměrný*) nebo *b)* přízvučných a nepřízvučných (*rythmus přízvučný*).

3. Stopy.

Stopu tvoří nejméně dvě slabiky, z nichž alespoň jedna musí býti *závažná* (dlouhá, přízvučná).

Nejdůležitější stopy přízvučné jsou:

1. *trocheus* — — : tráva, jaro, ke mně;
2. *jambus* — — : a Bůh, se ví;
3. *daktylus* — — — : údolí, pod strání, veselo.

Nejdůležitější stopy časoměrné jsou:

1. *trocheus* — — : tráva, pastva, kdo záe;
2. *jambus* — — : seká, on sám;
3. *daktylus* — — — : náramek, ozáoba, bez citu;
4. *spondeus* — — : kvílí, rozdá, já sám.

4. Verš

je řada slabik rytmicky upravených. Skládá se ze stop, dle jichž počtu jmenuje se dvoj-, troj-, čtyř-, pěti-, šesti-stopý. Dle rytmu rozeznáváme verše *a)* časoměrné, *b)* přízvučné.

a) Nejdůležitější verše časoměrné jsou:

1. *daktylský šestíměr (hexametru)*; má vzorec:

—^{1.} — | —^{2.} — | —^{3.} — | —^{4.} — | —^{5.} — | —^{6.} —
 Strastí | u|soudilo | nám, s | ními | pláče | a | nářky | ža | lostné. (III. 46.)

V prvních čtyřech stopách může býti daktylus nahrazen spondejem, ale pátá stopa je vždy daktylus.

—^{1.} — | —^{2.} — | —^{3.} — | —^{4.} — | —^{5.} — | —^{6.} —
 Uprostřed | bratří, u|prostřed | sester | u|vyklý. (III. 46.)

2. *daktylský pětíměr (pentametr)*; řídí se vzorcem:

$$\overline{\text{An}} \overline{\text{ty}} \overline{\text{mi}} | \overline{\text{losti}} \overline{\text{o}} | \overline{\text{kem}}, \parallel \overline{\text{dítě}} \overline{\text{jsi}} | \overline{\text{pěstova}} | \overline{\text{la}}. \quad (\text{III. 46.})$$

V prvních dvou stopách může daktylus býti nahrazen spondejem, čtvrtá a pátá stopa mají vždy daktyly:

$$\text{V } \overline{\text{Pánu}} | \overline{\text{kdož}} \overline{\text{u}} | \overline{\text{mřel}}, \parallel \overline{\text{ten}} \overline{\text{bude}} | \overline{\text{na}} \overline{\text{věky}} | \overline{\text{živ}}. \quad (\text{III. 46.})$$

Pětíměr sám o sobě se nevyskytuje; ve spojení se šestíměrem tvoří *elegické dvojverší (distichon)*:

Šestíměr: $\overline{\text{Často, ro}} | \overline{\text{díčko}} \overline{\text{ty}} | \overline{\text{má!}} \overline{\text{ach}}, | \overline{\text{často}} \overline{\text{sí}} | \overline{\text{můj}} \overline{\text{připo}} | \overline{\text{míná}}$
 Pětíměr: $\overline{\text{duch}} \overline{\text{ten}} | \overline{\text{čas}} \overline{\text{bláže}} | \overline{\text{ný}}, \parallel \overline{\text{an's}} \overline{\text{mezi}} | \overline{\text{námi}} \overline{\text{žij}} | \overline{\text{la}}. \quad (\text{III. 46.})$

b) *Přízvučné verše* jsou z pravidla trochejské nebo jambické, řídčeji daktylské.

1. *Trochejské*: $\overline{\text{Náde}} | \overline{\text{lvozdém}} | \overline{\text{tmavým}}, | \overline{\text{hustým}}$
 $\overline{\text{slunce}} | \overline{\text{stojí}} | \overline{\text{zlato}} | \overline{\text{skvoucí}}. \quad (\text{I. 24.})$

II. 18. Div sv. Prokopa, III. 17. Vojinovo loučení.

2. *Jambické*: $\overline{\text{Býl}} \overline{\text{je}} | \overline{\text{dnou}} \overline{\text{je}} | \overline{\text{den}} \overline{\text{kou}} | \overline{\text{želu}} | \overline{\text{ník}},$
 $\overline{\text{tén}} \overline{\text{v}} \overline{\text{leď}} | \overline{\text{něm}} \overline{\text{by}} | \overline{\text{díl}} \overline{\text{hra}} | \overline{\text{du}}. \quad (\text{I. 124.})$

II. 46. Vánoce, III. 74. Jarní píseň rolníkova.

3. *Daktylské*: $\overline{\text{Domově}}, | \overline{\text{domově}},$
 $\overline{\text{drahý}} \overline{\text{a}} \parallel \overline{\text{jediný}}. \quad (\text{I. 8.})$

II. 45. U okna, III. 77. Oblaky.

Má-li verš tolik slabik, kolik potřebuje, slove *doměrný*. Nedostává-li se mu slabiky nebo dvou slabik, slove *nedoměrný*; má-li jich více slove *nadměrný*.

5. R ý m

je stejné znění jedné nebo několika slabik na konci veršů.

1. Rymuje-li se toliko poslední slabika, a to přízvučná, slove rým *lichý (mužský)*:

V jak hořkém to smíchu lká ostrý ten hvízd,
 kdy poslední suchý rve lřstl (II. 30.)

6. Slohy.

Některé básně dělí se ve *slohy (strofy)*. Dle počtu veršů jsou slohy dvojveršové (dvojverší), trojveršové, čtyřveršové, pětiveršové a víceveršové.

Znělka (sonett) je rozdělena ve čtyři slohy. První a druhá sloha mají po 4 verších, rymovaných dle vzoru a b b a, ostatní dvě slohy jsou trojveršové a mají rým volně upravený (II. 91. Ze znělek šumavských, 127. Z „Lilií a růží“, III. 42. Ze „Slávy dcery“, 76. O sv. Janu Křtiteli).

III.

Druhy básnictví.

Rozeznáváme tři druhy básnictví: epické, lyrické a dramatické.

A) *Básnictví epické (výpravné)* má jméno od řeckého slova „epos“ = vypravování. Báseň epická vypravuje události.

B) *Básnictví lyrické* má jméno od „lyry“, řeckého hudebního nástroje. Každou báseň, která jsouc zpívána na lyře byla doprovázena, nazývali Řekové lyrickou. Báseň lyrická vyjadřuje city básníkovy.

C) *Básnictví dramatické* má jméno od řeckého slova „drama“ = jednání. Báseň dramatická předvádí událost jakožto přítomnou, před námi se rozvíjející. Básnictví dramatické, majíc v sobě i epiku i lyriku zastoupeno, je vrcholem umění básnického.

A) Básnictví epické.

1. Pohádka (báchorka)

je vypravování, jehož dějištěm je svět smyšlený, plný prostředků nadpřirozených (zakletí, začarování) a bytostí nadlidských, dobrých i zlých.

IV. obec. čl. 47. Tak svět odplácí, V. obec. čl. 23. Almužna, 29. Bobáč a chudák. I. 42. Chytrý ublíř, 101. Král času, 116. Dobré děti, II. 50. Sál nad zlato.

Je-li pohádka vzata z podání lidu, slove *národní*. Národní pohádky české sbírali: K. J. Erben, Bož. Němcová, J. K. Hraje, V. B. Třebitzký a j.; moravské: B. M. Kulda, Fr. Stránecká; slovenské: Bož. Němcová a j. Ruskou pohádku o zlaté rybce přeložil Jos. Jireček. Výbor slovenských pohádek učinil K. J. Erben (viz str. 32.)

Umělé pohádky české psali: K. J. Erben, El. Krásnohorská (II. 117. V růžovém poupěti) a j. Nejkrásnější umělé pohádky napsal Dán Hans Andersen (IV. obec. čl. 48. Pohanka.)

2. Pověst

jako pohádka vzata je z ústního podání lidu, liší se však od ní tím, že připíná se k určitému místu nebo času neb i k určité osobě.

III. obec. čl. 124. O Čechovi, 126. Libušin soud, 130. O Horymírovi, 134. Zlatá kvočna Levohradecká, I. 24. Orlík, II. 59. Opatovický poklad, III. 44. Pověst o erbu Pernštejském.

Sbírku pověstí českých upravil Al. Jirásek. *Pověsti pražské* (II. 57. Hladová zeď na Petříně) sebral J. Svátek.

3. Legenda

je básnické vypravování pověstí náboženských (jmenovitě církve křesťanské).

I. 20. *Oblesk na vodách*, 51. Legenda o července, 52. Legenda o sv. Václavu, II. 18. *Div sv. Prokopa*, 51. *Den soudný*, 78. Pověst o původu skřivánka, 107. Sv. Jan Křtitel, III. 117. Ukřižovaný.

O legendách staročeských viz str. 22.

Legendu pěstovali kněží: Fr. Sušil, Václ. Štulc, Vlad. Štátný, Jan z Hvězdy, mimo ně Jar. Vrchlický a j.

4. Epos (báseň hrdinská)

je báseň většího rozsahu, která vypravuje o řadě důležitých událostí, sloučených v celek hlavním hrdinou. Složen je ze zpěvů (knih). Epos je nejdokonalejší plod básnictví epického.

Epos *národní* je spojení sobě příbuzných veršovaných pověstí národních. Napodobení eposu národního slove epos *umělý*.

Řekové mají proslulé eposy Iliadu a Odysseju.

5. Básnická povídka

vypravuje formou jednoduchou děj prostý (ať pravdivý nebo smyšlený), vážený nejvíce z obecného života (IV. obec. čl. 110. Vnuč a ded.).

Povídky básnické *veršované* psali: Ant. Jar. Puchmajer, Fr. Jar. Rubeš, Jan z Hvězdy, Svat. Čech (Anděl, Snové), Ad. Heyduk.

Povídek psaných *prosou* je mnohem více než veršovaných. (I. 6. Hrdinský jinoch, 76. Vlidnost císařova, II. 48. Náš dědeček, 115. Plívnik, III. 52. Vesnický pohřeb, 110. Strýc Hutula a j.).

Povídky prosou psali: Jós. Kaj. Tyl, Bož. Němcová, Kar. Světlá, Svat. Čech a j.

Anekdota je krátké vypravování s ostrým vtípem. I. 41. Anekdoty, 43. Paleček.

6. Idylla (řec. = obrázek)

je básnické vypravování příběhů z prostého a šťastného života. Idylla čerpá látku ze života stavů přírodě nejbližších, jako pastýřského, mysliveckého, rolnického, rybářského, též dětského.

I. 35. Zdravas, 115. Vesnická statenka, 118. Dědeček a babička, II. 45. U okna, 101. Sváteční odpočinek, III. 51. Při bibli.

Idyllu pěstoval mimo jiné Jar. Langer. Sv. Čecha „Ve stínu lípy“ (III. 134.) jsou většinou obrázky idylické.

7. Ballada a romance.

V literatuře vyskytuje se hojně básní, jichž děj protkán je živly lyrickými. K takovým básním náleží Kollárova „Slávy dcera“, Máchův „Máj“, Hádkův „Goar“ a „Alfred“, Čechovy „Snové“ a j. Jsou to básně *lyricko-epické*. Patří k nim i ballada a romance.

Ballada je báseň děje hrůzného; člověku nutno zápasiti s bytostmi nadpřirozenými podob svůdných i děsných. Děj ballady odehrává se na místech hrůzných (na hřbitově, pustinách) v jistých dobách (na velký pátek, o půlnoci, v poledne, za bouře). Chod její jest úsečný.

I. 38. Belsazar, 64. Rubáš, 66. Sýček, 100. Polednice, 60. Jan za chrta dán, III. 58. Ballada Blanická, Ošitelo dítě.

Romance liší se od ballady veselejším dějem, zajímavějším obsahem, obšírným vypravováním a tudíž převahou epiky nad lyrikou.

Horymířův skok, I. 74.—Spytihněvův soud, 75.—Heřman z Bubna, 124. Jarní povídka, III. 85. Poklad, 94. Oldřich a Božena.

Ballada vyvinula se v Anglii a Skotsku, romance u národů románských (odtud i její jméno). Rozdílu mezi oběma často se nečiní.

Ballady a romance u nás skládali: K. Jar. Erben (Kytice), Jan z Hvězdy, Vit. Hálek, Jan Neruda, Ad. Heyduk, Jar. Vrchlický.

8. Novella a román.

Novella je krátké a poutavé vyprávování jednotlivých výňatků ze života hlavní osoby. II. 132. Starý čtenář.

Román jest obšírné vyprávování řady zajímavých událostí, soustředěných v hlavní osobě. V románě je podán obraz vývoje povahy nejen hlavní osoby, ale i celé společnosti, k ní připoutané. Vypsání veškerých poměrů časových a místních je náležitá péče věnována. Působení bytostí nadpřirozených je vyloučeno. Románů „krvavých“ sluší se varovati.

Příkladem románu je „Babička“ Boženy Němcové (II. 23. Povodeň na Divoké Úpě, III. 47. Babiččina světnička, 109. Babička vypravuje o císaři Josefovi.)

Román a novella (*novellistika* = *belletrie*) užívají hlavně řeči nevázané, pročež (ač ne správně) slovou *básmnickou prosou*. Pěstovatele novočeské novellistiky (*belletrie*) viz na str. 35. a násl.

9. Bajka

je vyprávování smyšlené, jímž se vyobrazuje poučení nebo pravidlo životní. V bajce vedle lidí jednájí zvířata, ba i věci neživé.

Indické bajky, řečené *Bidpajovy* (II. 4. Zklamáná naděje), do češtiny uvedl Mikuláš Konáč z Hodíšťkova.

Hlavním skladatelem řeckých bajek byl propuštěný otrok *Aisopos* (*Esop*). Esopské bajky přeloženy byly do češtiny několikrát (IV. obec, čl. 12. Pes a kus masa, 13. Vlk a kozlák, poslední vydal je Fr. Lepař (I. 128. Pes a vlk, II. 88. Lev a liška, 120. Opice tanečnice, III. 114. Lev, liška a jelen).

U Francouzů psal bajky *Jean de Lafontaine* (čti Žan de Lafontén). Bajky jeho vynikají pěknou formou

a dosti obštrným dějem. Český je přeložili nebo napodobili: Ant. Jar. Puchmajer (IV. obec. čl. 86. Vrána a liška) a Ad. Heyduk (II. 68. O čápoři a lišce).

České bajky skládali: Vincenc Zahradník (IV. obec. čl. 14. Včela a čmel, 16. Falešný tolar a člověk, 17. Červ a skopec, 18. Vlk a medvěd, 43. Osel ve květnici, I. 28. Trpaslík a jeho stín, 67. Dvě sovy, 68. Spolek zajíců, 129. Dvě jabloně, II. 3. Zrcadlo, III. 18. Hodiny a člověk), Jos. Chmela (IV. obec. čl. 34. Straka lakomá), Jarosláv Langer (IV. obec. čl. 31. Mára, V. obec. čl. 61. Páv, II. 16. Bystřina), Karel Vinařický (IV. obec. čl. 78. Ptáčekové u stodoly, 93. Nespokojený stromček borový), Frant. Doucha (IV. obec. čl. 32. Zachvácený osel), B. M. Kulda (II. 121. Umírající vlk), El. Krásnohorská, J. K. Hraše, Fr. Ant. Zeman.

10. Parabola (z řec. = podobenství)

znázorňuje náboženské nebo mravní pravdy smyšleným příběhem ze života lidského. Krásná jsou podobenství Kristova (viz Biblický dějepis dílu II. čl. 28. Kázání na jezeře sedmero podobenství o království nebeském, 55. Dělníci na vinici a j.)

Podobenstvím se často míní obširnější přirovnání (I. 26, Podobenství).

B) Básnictví lyrické.

1. Píseň

je projev citu mírného ve formě jednoduché, ke zpěvu způsobilé. — Píseň rozčleněna je ve slohy.

Písně dělíme v duchovní a světské.

Píseň duchovní dává výraz zbožnosti (II. 82. Vzkříšení III. 53. Duchovní píseň za úrodu polní). O duchovních písních staročeských viz str. 21. a o kancionálech str. 23.

Píseň světská plyne ze vztahu lidí k sobě nebo k přírodě. Světské písně jsou dle toho a) *vlastenecké* (I. 8. Domov, 9. Stará lípa, 108. Vlast, II. 8. Otčina, 9. Čechy, 42. Páda vlastenecká, III. 111. Písně české a j.) b) *společenské*, a to: 1. vojenské (III. 16. Píseň vojenská, 17. Vojínovo loučení), 2) lovecké (I. 73. Lov), 3) rolnické (I. 85. Píseň o pluhu, II. 79. Píseň při orání), 4) dětské (I. 125. Den má-

joyý, 133. Fialinka), c) *přírodní* (I. 126. Na mezi, II. 83. V květnu, 90. V přírodě, III. 75. U večer).

Dle původu jsou písně národní a umělé.

Písně, které z národa vyšly, jejichž skladatel však v zapomenutí vešel, slovou písně národní. (I. 64. Rubáš, II. 51. Den soudný, 64. Laudon, III. 34. Tři dcery).

Národní písně u nás sbírali: Fr. Lad. Čelakovský (české, moravské a slovenské), K. J. Erben (české), Fr. Sušil a Fr. Bartoš (moravské), Jan Kollár a Pavel Jos. Šafařík (slovenské).

Písně, jichž skladatelé jsou známi, slovou umělé.

Umělé písně skládali: Fr. Lad. Čelakovský, Jos. Vl. Kamarýt, Jos. Kras. Chmelenský, Karel Vinařický, Fr. Vacek Kamenický, Bol. Jablonský, V. Jar. Pícek, Vítězslav Hálek, Jan Neruda, Ad. Heyduk, Jos. V. Sládek, Jar. Vrchlický, El. Krásnohorská.

Některé umělé písně *znárodněly*. Znárodnělá píseň jest „Kde domov můj?“ od Jos. Kaj. Tyla.

2. Oda, hymna a žalm.

Oda opěvuje předmět vznešený, jako Boha, vlast, přírodu, přátelství. Od písně liší se hlubokým citem a nadšenou, vzletnou mluvou.

I. 1. Otče náš, 11. Večer nad Prahou, 55. Říp, II. 21. Naše vlast, III. 1. Buď vůle Tvá, 4. Jedna toliko vlast, 27. Pražský dóm.

Odě přibuzna je *hymna* (řec. = *chvalozpěv*). Opěvuje buď přímo božství nebo díla božská. (Rakouská národní hymna, III. 2. Duchu světa.) Rozdílu mezi odou a hymnou nebývá vždy šetřeno.

Ody a hymny skládali: Fr. Lad. Čelakovský, Boleslav Jablonský, Frant. Sušil, Fr. Vacek Kamenický.

Odě podobny jsou též *žalmy*, nábožné zpěvy krále Davida (viz Biblický dějepis I. čl. 56.). Některé žalmy přebásnil Emanuel Týn (II. 114. Ohlas žalmu 14.).

3. Elegie (žalozpěv)

je lyrická báseň, líčící jemně projevený bol nad ztrátou předmětu drahého nebo touhu po předmětu nedostižitelném (III. 46. Elegie u hrobu mé matky).

Staří Řekové nazývali každou báseň, složenou elegickým dvojverším, elegií. Novější elegie bývají skládány i časoměrou i přízvučně (II. 130. Pozdrav do vlasti).

Elegie psali: Jan Kollár (Předzpěv ke „Slávě dceře“), Fr. Lad. Čelakovský, Fr. Turinský, Jan Prav. Koubek, Fr. Vacek Kamenický, Ad. Heyduk a j.

4. Báseň didaktická (naučná) a satira.

Báseň lyrická, která májc poučovati a raditi háf důležité pravdy a zákony v roucho básnické, slove básní *didaktickou* neboli *naučnou*.

I. 12. Vlast a Tvůrce, 14. Hvězdy, 138. Odměna a j., II. 1. Vira, 10. Brána k ráji a j., III. 5. Práce, 8. Cos vykonal, 62. Vítězství, 127. Tři doby v zemi české a j.

Báseň didaktické skládali: Bol. Jablonský (Moudrost otcovská), Fr. Lad. Čelakovský (z části „Růže stolistá“) a j. Sem patří i některé znělky z Kollárovy „Slávy dcery“.

Báseň poučná stává se *satirou* (básní mravokárnou), když vedle poučování kárá lidské převrácenosti. — Satiry psány jsou i prosou.

Básníci satiričtí byli: J. Pr. Koubek a Jar. Langer.

5. Průpověď a epigram.

Průpověď je krátké naučení, pronesené formou básnickou (I. 39. Průpovědi, II. 5. Průpovědky).

Průpovědi psali: Jan Kollár, Frant. L. Čelakovský, K. Vinařický, Jos. Vl. Kamarýt a j.

Epigram (nápís) je kratičká báseň, jež zobrazuje vtípnou myšlenku (II. 81.).

Podstata epigramu vyložena je dvojverším:

Buď každý nápís podoben včele: měj i žihadlo,
i svůj med, měj též jak včela, tílko malé.

Mistrným skladatelem epigramů byl Fr. Lad. Čelakovský; mimo něho skládali epigramy: J. Kollár, Fr. Sušil a j.

6. Hádanka

naznačuje předmět obrazným popisováním, dle něhož má se přemýšlením uhodnouti jméno jeho (I. 44. a II. 70.).

Zvláštní druh hádanek je šaráda (hádanka slabiková). Rozkládá slova ve slabiky a vystavuje je, jakož i celé slovo za hádanku (II. 71.).

7. Báseň popisná

zabývá se básnickým líčením. Obsahující množství vložek lyrických, kladena bývá do básnictví lyrického.

I. 18. Před bouří, 93. Kříž v lese, II. 21. Naše vlast, II. 24. Bouře na moři.

Největší česká popisná báseň je Polákova „Vznešenost přírody“ (III. 72.).

c) Básnictví dramatické.

Látka děje může být buď historická (pravdivá) nebo smyšlená. Děj dramatické básně předvádějí jednotlivci osoby v *rozhovoru (dialogu)*, někdy v *samomluvě (monologu)*. Dramatická báseň rozčleňuje se v *jednání (dějství = akty)*, tato ve *výstupy (scény)*. Počet jednání je různý. Obvykle rozeznává se počátek (vyložení), střed (zauzlení) a zakončení (rozuzlení).

Druhy básnictví dramatického jsou:

1. Smutnohra (tragédie)

jest obsahu vážného. Hrdina zápasí s nepřízní osudu, vlastní vinou klesne v boji a smrtí vinu svou smiřuje. Tragédie bývají obvykle veršované.

2. Veselohra (komedie),

činíc slabosti a pošetilosti lidské směšnými, jest obsahu veselého; rozuzlení je příznivo.

Nižší druh veseloher je fraška, která libuje si ve hromadění výstupů směšných.

3. Činohra (obraz ze života, drama)

je báseň dramatická, jejíž děj je každá zajímavá událost z obvyčejného života s příznivým rozuzlením (III. Siroťci peníze.).

Pěstovatele poesie dramatické viz na str. 37.

Zamění-li se obvyčejná mluva zpěvem, doprovázeným hudbou, stává se každý tento druh zpěvohrou (operou).

Opery skládali: Bedřich Smetana (Prodaná nevěsta), Ant. Dvořák, Karel Bendl, Zdeněk Fibich a j.

Dějiny české literatury.

Dějiny české literatury dělí se ve tři doby: starou, střední a novou.

A) *Doba stará* sahá do vystoupení Mistra Jana Husa počátkem XV. věku.

B) *Doba střední* sahá od začátku století XV. do druhé polovice XVIII. století (do času císaře Josefa II.)

C) *Doba nová* sahá odtud až po naše časy.

A) Doba stará.

Z pohanských dob národa našeho nezachovalo se žádných památek písemných, ač snad Čechové jakéhosi písma runového („črtů a řezů“) znali byli. Náboženství křesťanské dvěma směry šířilo se po vlastech našich. Od východu sv. Cyrill a Method přinesli bohoslužbu a písmo slovanské, od západu kněží němečtí obřady a písmo latinské. Bohoslužba slovanská celkem nedlouho se udržela; ustoupila hlavně horlivostí sv. Vojtěcha liturgii latinské.*) Tato proměna měla v zápětí proud osvěty západní v písemnictví české, jež odtud jalo se napodobovati vzory cizí, zejména latinské, později i německé.

*) Na krátkou dobu bohoslužba slovanská našla útluk v klášteře Sázavském a později v klášteře Emauzském („Na Slovanech“). Památkou po opětovném pěstování literatury písmem slovanským jest *evangelium Remesšské*. Skládá se z části cyrilské, psané prý sv. Prokopem, a z části hlaholské. Na evangelium to skládali králové francouzští přísahu korunovační,

Rukopisy Zelenohorský a Kralodvorský.

Rukopisy Zelenohorský a Kralodvorský jsou dvě sbírky básní, majících jméno ode svých nalezišť, zámku Zelené Hory u Nepomuk a města Králové Dvora, kde počátkem tohoto století (1817) byly objeveny.

Rukopis Zelenohorský nebo *Libušin soud* pokládán bývá za nejstarší památku písemnictví českého. Jedná o sporu dvou bratří, Chrudoše a Štáhlava (III. obec. čl. 126. Libušin soud).

Rukopis Kralodvorský obsahuje vedle několika písní básně dějepisné z různých dob. Nejstarší a nejlepší báseň je *Záboj, Slavoj a Luděk*, mající za obsah boje pohanských Čechů s Franky. Nejdlejší báseň *Faroslav* (IV. obec. čl. 95. Tataři na Moravě) líčí kruté boje Moravanů s Tatary.

Pozn. O pravost těchto památek vedeny byly několiké spory.

Písně duchovní.

Nejstarší duchovní píseň česká jest „*Hospodine, pomiluj ny*“, která je stručným rozvedením řeckých slov „*Kyrie eleison*“ (Pane, smiluj se nad námi) = staž. Krleš. Přinesli ji k nám nepochybně oba sv. bratři Soluňští.

Křesťanství obřadu latinského zachovalo nám z nejstarších dob *píseň k sv. Václavu*.

Písně tyto, jako vůbec všechny nejstarší básně české, jsou bez rýmu.

Rymované písně duchovní pocházejí zvláště z doby prvního arcibiskupa Pražského, Arnošta z Pardubic, jenž učinil sbírku starých nábožných písní s přidavkem některých, které sám složil. Náleží k nim dosud oblíbené písně „*Narodil se Kristus Pán*“ a „*Vstalt jest této chvíle*“.

Alexandreis.

Častými styky s národy západními šířily se v Čechách obyčeje a řady cizinské a záliba v napodobování vzorů z literatur cizích. Nejznamenitější plod tohoto směru písemnictví jest epos o Alexandru Velikém, nazvaný *Alexandreis*, sdělaný dle vzoru latinského. Česká *Alexandreis* složena byla ve XIII. století neznámým básníkem; nám zachovaly se z ní jen části.

Humanisté.

Válkami husitskými zastaven byl rozvin naší literatury. Teprve za panování obou Jagajlovců začalo písemnictví opět přičiněním *humanismu* zkvétati. Humanismus byla snaha, buditi a šířiti na základě studia řeči a literatury řecké a římské vzdělanost a ušlechtilost mravů a řeči (*humanitas* = lidskost). Ruch tento vyšed z Italic šířil se po celé Evropě.

Humanisté čeští byli dvojího směru:

Jedni psali toliko latinským jazykem. Těm vévodil učený **Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic** (III. 59. Jaroslav z Boskovic).

Druzí buď díla klassická (řecká a římská) na jazyk český překládali, buď dle nich nová díla česká skládali, zvelebující tak jazyk a literaturu domácí (III. 60. O vzdělanosti šlechty české a moravské v XVI. stol.). Z nich vynikli:

Viktorin Kornel ze Všehrd, výtečný právník, jenž napsal *Knihy devatery o právech a súdiech i o dskách země České*.

Vilém z Pernštejna (V. obec. čl. 51.), jehož listy jsou důkazem přímosti a vlastenectví.

Václav Hájek z Libočan.

Za Ferdinanda I. napsal katolický kněz Václav Hájek z Libočan slohem prostonárodním rozsáhlou „*Kroniku Českou*“ (II. 59. Opatovický poklad). Obsahuje obšírné vypravování dějin českých po r. 1527. Ač kronika ta není spolehlivým pramenem dějepisným, stala se nicméně důležitou, jsouc v nejtrudnějších dobách jedinou knihou, z které lid český čerpal znalost dějin vlasteneckých.

Literatura bratrská.

Bratři z počátku vyšší vzdělání zavrhovali. Teprve přičiněním **Jana Blahoslava** (I. 26. Podobensví), jenž byl tak učený, že jej směle klademe po bok Komenskému, začali se pilně zabývati vědami. Blahoslav vedle jiných prací k tisku připravil velmi obšírný *Kancionál Bratrský* a přeložil *Nový Zákon* z řečtiny. Ku překladu Starého Zákonu z hebrejštiny přistoupilo později devět učených Bratří. Celek ten, zvaný *Bible Kralická* (Kralice — ves na Mo-

ravě blíže Náměšti) *šestidílná*, stala se vzorem dokonalého jazyka českého.

Bratr **Václav Březan**, správce archivu rožmberského, psal dějiny rodu tohoto (III. 56. Povaha Petra Voka z Rožmberka.)

Daniel Adam z Veleslavína * (V. obec. čl. 59).

Největšího rozkvětu dosáhla prosa česká za císaře Rudolfa II., který byl obzvláštním milovníkem věd i umění. Předním spisovatelem toho času byl Dan. Adam z Veleslavína, „arciknihlačitel“. Jsa ve styku se všemi tehdejšími spisovateli, ke spisování jich pobádal, spisy jejich nejen opravoval, ale i předmluvami opatřoval a tiskem vydával. Snaže se, aby vzdělání mezi lidem se šířilo, sám spisoval (I. 43. Paleček, III. 90. Jak mluvíti) i překládal mnohá užitečná díla, hlavně dějepisná. Vlivem a přičiněním jeho byl jazyk český tak zveleben, že nazván „*veleslavínským*“.

Václav Vratislav z Mitrovic, jsa mládenečkem patnáctiletým, dostal se s poselstvím císaře Rudolfa II. do Cařihradu, kdež, přeživ rozmanité nehody, přes dvě léta byl uvězněn. *Příhody Vác. Vrat. z Mitrovic* (III. 64. Z cestopisu V. V. z Mitrovic) byly několikrátě tiskem vydány.

Doba úpadku.

Utěšený stav literatury české vzal za své válkou třicetiletou (II. III. Stav země české po válce třicetileté). Země byla ochuzena a hrůzy válečné nedovolovaly věnovati se klidné práci duševní. Mnoho výborných spisovatelů pro náboženství nuceno bylo opustiti vlast (exulanti). Staré knihy české byly ničeny nebo ukládány na místa nepřístupná. Osazování byli noví osadníci z ciziny, kteří k jazyku českému nepřilnuli. Spisovná řeč česká přicházela v zapomenutí; knihy, které ještě vycházely, byly chatrnější a chatrnější obsahem i slohem. Nechuť a nezáinnost k jazyku českému šířila se víc a více.

Z celé doby této vyniká toliko činnost vystěhovalců (exulantů), pak působení Viléma Slavaty.

Vilém hrabě Slavata, nejvyšší kancléř**) království Českého za Ferdinanda II. a III., napsal *Historické spiso-*

*) *Veleslavín* — vesnice záp. od Prahy; rodové jméno jest Adam.

**) *nejvyšší kancléř* = dříve nejvyšší správní úředník v Čechách.

vání (II. 95. Povaha císaře Ferdinanda I.), z něhož nejdůležitější jsou jeho paměti.

Jan Amos Komenský (II. 110).

(II. 113. Mravná naučení.)

Zářivou hvězdou exulantů byl J. A. Komenský, biskup česko-bratrský. Narodil se r. 1592 v Nivnici u Uherského Brodu. Teprve v dospívajícím věku dán byl do škol. Vystudovav na universitách v Německu, stal se za nějakou dobu po návratu do vlasti své správcem duchovní osady ve Fulneku. Když pak Fulnek byl vypálen, skrýval se Komenský, jsa pro víru pronásledován, chudobou a bolestí sklíčen, až konečně bezpečného útulku došel v Brandýse nad Orlicí (II. 112.) u pana Karla staršího ze Žerotína. *) Zde sepsal přeláhodný spis *Labyrint světa a ráj srdce* (III. 71. Boute mořská), v němž vtipně líčí převrácenosti světské. Později skrýval se ve skalách a lesích krkonošských, až r. 1628 bylo mu z Čech vyjítí. Odebral se do Lešna v Polsku, kde řídil gymnasium. Poznáv chyby tehdejšího vyučování školního, veškerou silou ducha svého pečoval o nápravu. I sepsal mnoho knih nejprve česky, později latinsky o vychování a vyučování, z nichž některé přeloženy byly nejen do jazyků evropských, ale i asijských. Sláva jeho rostla tak, že zván byl do Anglie, Švédska a Uher, aby zvelebil tam školství. Když pak bylo Lešno spáleno, ztratil Komenský po druhé veškeren svůj majetek a všechny své rukopisy. Odebral se do Amsterdamu, kde dalek vlasti své zemřel r. 1670.

c) Doba nová.

Literatura česká na počátku XVIII. století klesla úplně. Jazyk český, půldruhého století jsa zanedbáván a ze škol vytlačen, přestal se vyvíjeti. I začínali se lidé zaň stydět, pokládajíce jej za sprostý. Města většinou se poněmčila, jen na venkově ještě udržovala se řeč česká, avšak znetvořená. Porušováním jazyka v té době i mnozí spisovatelé vynikli, zavádějíce slova nová; ku příkladu: skokotnosta = taneční mistr, doschovna = špitál,

*) Karel starší ze Žerotína byl šlechtic nevšedně vzdělaný. Spisy jeho svědčí o tom, že jazykem českým vládl měrou podivuhodnou.

plujibojka = loďstvo, vzkvostnice = palác, věžovlice = pyramida, rokodník = kalendář a j.

Doba probuzení (1770—1820).

Za vlády Marie Terezie a Josefa II. začalo se vědomí české probouzetí. Přispěly k tomu blahodárné jejich opravy: obmezení roboty a prohlášení tolerance (snášlivosti) náboženské. Mimo to ruch vzdělanosti z ciziny zavál i do vlasti naší. Někteří učenci z krve české (Jos. Dobrovský) zabývali se studiem jazyka domáctího, ač nedoufali v jeho vzkříšení. Kolem nich utvořil se hlouček nadšených mužů, kteří vytkli sobě za úkol, jazyku českému dopomoci opět k bývalé cti a slávě. Tito šlechtění vlastenci (buditelé, křisitelé) pocházeli většinou z prostých chyší venkovských. Usilovné jejich snaze podařilo se řeč naši znova vzkřísiti. Aby byl jazyk zveleben: 1. Vydávali staré dobré knihy české (Příhody V. V. z Mitrovic, Labyrint světa). 2. Vydávali pro lid české noviny a spisy, psané slohem prstonárodním. 3. Zřízeno bylo na Starém Městě v Praze divadlo, kde hrálo se česky. 4. Někteří vlastenci vyučovali zdarma na německých gymnasiích češtině (Jos. Jungmann). 5. Stavové čeští vymohli, aby jazyk český byl opět do škol uveden. 6. Zřízena byla stolice jazyka českého na německé universitě v Praze.

František Martin Pelcl (III. 106. Francouzové v Praze r. 1742), první učitel řeči a literatury české při universitě Pražské, psal německy díla dějepisná; česky sepsal *Novou kroniku českou*. Vydal příhody V. V. z Mitrovic.

Václav Matěj Kramerius, působením podobný Veleoslavínovi, zásoboval lid český četbou, vyhovující běžné potřebě (II. 131. Ze života Vác. Mat. Krameriusa). Vydával *C. k. vlastenecké noviny*, kalendáře a starší spisy (Letopisy Trojanské). Vzdělával řeč českou podle nejlepších vzorů, snaže se dosáhnouti mluvy „veleslavínské“, což se mu tak podařilo, že „psátí po Krameriusovsku“ znamenalo psátí dobře česky (V. obec. čl. 50. Napravený kalif).

Antonín Jaroslav Puchmajer (IV. ob. čl. 32. Příchod jara), farář v Radnici, byl přední křisitel básnictví českého. Nejlepší jeho básně jsou bajky (III. obec. čl. 36. Vrana a liška, V. obec. čl. 28. Lakomý a závistivý, I. 98. Dvě myši).

Jan Nejedlý, professor češtiny při universitě v Praze, založil časopis *Hlasatel* (I. 13. O lásce k vlasti), v němž byly uveřejňovány články vlastenecké, básně, pověsti a j.

Josef Jungmann (III. 93.)

narodil se r. 1773 v Hudlicích u Berouna; byl ředitelem gymnasia v Praze, kde r. 1847 zemřel. — Snažil se řeč českou povznést k účelům vyšším, potřebám vědeckým. Skládal sám básně (III. 94. Oldřich a Božena) a povídky (II. 115. Plivník) a, chtěje ukázati ohebnost češtiny, překládal výtečné spisy z cizích literatur. Hlavní díla jeho jsou: *Slovesnost neboli nauka o slohu*, *Historie literatury české a Slovník českoněmecký* (pětidílný), o kterém po 30 let pracoval. Je to bohatá sbírka nejsprávnějších výrazů a průpovědí, vynírajících ze spisů doby starší. Jungmann sám nová dobrá slova česká tvořil a zaváděl; ku př. příroda, vzduch, zeměpis a j.

Antonín Marek (III. 14. Vnější a vnitřní nepřítel), děkan v Libuni u Turnova, náležel k nejdůvěrnějším přátelům Jungmannovým (II. 135. a III. 129. Listy) a žil v přátelských stycích se všemi vynikajícími spisovateli své doby, jako s Pav. Jos. Šafaříkem (I. 58. a III. 131. Listy), s Fr. Palackým (III. 130. List) a s Kar. Vinařickým (I. 57. List).

Milota Zdirad Polák (III. 128. List) napsal popisnou báseň *Vznešenost přírody* (III. 72. Vichřice), která překonala všechny básně, jež až dosud byly napsány.

Básníci čeští od let 1820—1850.

Básníci čeští od r. 1820—1850, pohřízíce se v ducha písně národní, měli ve všem tvoření svém na zřeteli rozkvět národa a vlasti; odtud i celá doba ta zove se *vlasteneckou* (*národní*). I vliv Rukopisů Kralodvorského a Zelenohorského na ně byl značný. Přední básníci doby této byli: Jan Kollár, Frant. Lad. Čelakovský a Kar. Jar. Erben.

Jan Kollár

narodil se r. 1793 v Mošovcích (u Sv. Martina) na Slovensku. Za pobytu jeho na universitě v Jeně probudil se v něm cit vlastenecký. Zde poznal pozdější manželku svou Mínu, kterou pokládal za potomkyni vyhy-

nulých Slovanů Polabských. Stal se evangelickým knězem v Pešti a později professorem slovenské archeologie*) při universitě ve Vídni, kde r. 1852 zemřel. — Kollár je v době vlastenecké přední básník český. Největším dílem jeho je lyrickoepická báseň *Slávy dcera* (III. 42. Ze „Slávy dcery“). Skládá se z pěti zpěvů, obsahujících přes 600 znělek. V prvních třech zpěvích (I. Sála, II. Labe, Rén, Vltava, III. Dunaj) líčí Kollár krivdy, Slovanstvu činěné, a opěvá Mínu. Vyzývá Slovanů, aby společnou prací k bývalé slávě se povznesli. V posledních dvou zpěvích (IV. Lethe, V. Acheron) popisuje jednak blaženost lidí, o Slovanstvo zasloužilých, jednak strasti a muka jeho škůdců. Velmi zdařilý je předzpěv k této básni, obyčejně zvaný *Elegií na zříceninách severního Slovanstva*. Kollár napsal též pěkné epigramy (II. 81. Epigramy) a sebral slovenské národní písně.

Karel Sudimír Šnajdr teprve na sklonku života svého básnil česky (I. 60. Jan za chrtu dán).

František Turinský (III. 4. Jedna toliko vlast) byl básník lyrický.

Karel Šimon Macháček (I. 75. Hefman z Bubna, 131. Topol) byl činnějším na poli dramatickém.

Jan Jindřich Marek (Jan z Hvězdy), farář v Královicích u Plzně, je skladatel známé romance *Horymířův skok* (IV. obec. čl. 2. Modlitba Páně, I. 39. Průpovědi, 135. ~~Večerní obět~~, II. 52. ~~Svatý Václav~~, III. 23. Slepého krále smrt, 89. Domácí lékař).

Václav Jaromír Pícek byl dovedný skladatel písní, z nichž mnohé znárodněly, jako „Z českých hor“, „Bývali Čechové“ a j. (II. 42. Půda vlastenecká).

František Ladislav Čelakovský (III. 97.)

narodil se r. 1799 ve Strakonicih. Byl professorem při universitě ve Vratislavi a později v Praze, kde zemřel r. 1852. — Přilnul zvláště k poesii národní, již s nevšedním zdarem pěstoval. Sepsal *Ohlas písní ruských* a *Ohlas písní českých* (IV. obec. čl. 39. Radost a žalost, I. 81. Pocestný, III. 36. Prápek Holý). Mnohé z těchto písní znárodněly, jako „Český sedlák“, „Cikánova píšťalka“. Básnická sbírka *Růže stolistá* (III. 98. „Z Růže stolisté“) skládá se ze sta malých, namnoze poučných básní. Pěkné básně

*) archeologie řec. = nauka o starožitnostech.

obsaženy jsou i ve *Smíšených básních* (I. 102. Vodník, III. 1. Buď vůle tvá!). Vydal *Slovanské národní písně* ve třech dílech a *Mudroslovní národu slovanského v příslovích** (I. 3.) Četné jsou jeho epigramy (II. 81. Epigramy.).

Paměťhodné jsou *listy* Fr. L. Čelakovského, svědčící o důvěrném přátelství jeho s J. Vl. Kamarýtem, s J. Kr. Chmelenským a s K. Vinařickým.

Josef Vlastimil Kamarýt jsa knězem pěstoval hlavně písně duchovní. Zůstavil hojnou sbírku rymovaných průpovědí (I. 39. Průpovědi).

Josef Krasoslav Chmelenský byl básník převahou lyrický (I. 74. Spytihněvův soud, 117. Žebrák, II. 8. Otčina, 97. Píseň vesničanův). Mnohé jeho písně (Růže Tetínská) znárodněly.

Karel Vinařický (I. 39. Průpovědi, 44. Hádanky), ka-
novník na Vyšehradě, byl vynikající skladatel básniček
pro děti. Obsaženy jsou hlavně ve sbírkách „*Kytky*“
(I. obec. čl. 46. Sup a čáp, 19. Uši moje, 59. Tluče bube-
niček a j., II. ob. čl. 79. Kocourek a veverka a j. III. ob. čl.
93. Nespokojený stromček borový a j.). — Přeložil zdaleka
mnoho básní z jazyka latinského, mezi nimi i básně Boh.
Hasištejnského z Lobkovic (III. 59. Jaroslav z Boskovic).

František Doucha, kněz v Praze, byl vedle Vina-
řického nejoblíbenějším spisovatelem pro mládež (I. 4.
Nevyhazuj peněz za pištalku, 5. Dobře časem se ukloniti, II.
47. Zvony času, 138. Svatvečer, III. 45. Na hřbitově).

Jan Erazim Vocel

narodil se r. 1802 v Hoře Kutné a stal se professorem
archeologie a později professorem dějin literatury české
při universitě Pražské. Zemřel r. 1871. — Čítáním kroniky
Pelcloy probudila se v něm láska k jazyku a k dějinám
českým, z nichž obral si látku k básním. Jsou to: *I. Pře-
myslovci* (I. 82. Pohřeb knížete Soběslava, II. 34. List, 39.
Návrat Václava II. do vlasti), obrazy z doby Přemyslovců.
II. Meč a kalich (II. 53. Vyzvání, III. 21. Strom na pomezí,
22. Písně královny Alžběty), jichž předmětem je doba Lu-
cemburská a doba bouří husitských.

*) Nejstarší sbírku přísloví a pořekadel sestavil **Smil Flaška** z Par-
dubic, bratrovce arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Také **Jan Amos Komen-
ský** sbíral přísloví.

Vedle básnictví zaměstnával se Vocel i archeologií (I. 59. O starožitnostech). Sepsal objemné dílo *Pravěk země České*, v němž na základě objevených památek vyvozuje, jaký býval hmotný i duševní stav našich předků v době pohanské.

František Jaroslav Vacek Kamenický (dle rodiště tak zvaný) složil *Písně v národním duchu českém* (I. 9. Stará lípa), z nichž mnohé znárodněly, jako „Česka“, „Píseň Čecha“, „V Čechách, tam já jsem zrozena“. Nejzdařilejší práce jeho jsou „*Elegie u hrobu mé matky*“ (III. 46.). Ve sbírce *Lilie a růže* (II. 127.) opěvá znělkami slavné děje české po smrti Břetislava I.

František Sušil, professor theologie (bohosloví) v Brně, rodem Moravan, vedle spisů bohosloveckých skládal básně obsahu náboženského a vlasteneckého (I. 20. Oblesk na vodách, 39. Průpovědi, II. 1. Vira, 107. Sv. Jan Křtitel) a epigramy (II. 81.). Sebral národní písňe moravské.

Jan Pravoslav Koubek (I. 39. Průpovědi, 88. Kamzik a medvěd), professor řeči a literatury české při Pražské universitě, pěstoval směr satirický.

Boleslav Jablonský (Karel Eugen Tupý)

narodil se r. 1813 v Kardašově Řečici u Jindř. Hradce; byl proboštem *) na Zvěřinci u Krakova. Ač dobře polsky se naučil, přece za cizince byl pokládán a proto toužil stále po vlasti své. (II. 130. Pozdrav do vlasti.) Zemřel roku 1881; ostatky jeho převezeny do vlasti. — Jablonský náleží k nejoblíbenějším národním básníkům lyrickým. Jeho sbírka poučných básní, *Moudrost otcovská* (V. obec. čl. 35. Obět za vlast, 39. Zlé svědomí, 60. Pravda a klam, I. 12. Vlast a Tvůrce, 80. Rozmanitost jazyků, 86. Vlastní zisk, 112. Kdy a kde, 138. Odměna, II. 2. Pravidlo života, 10. Brána k ráji, 33. Statečnost a slabost, III. 62. Vítězství, 66. Rubín nekrásnější, 91. Moudře žiti), obsahuje 110 básní v pěti oddílech; líče krásu přírody, básník hlásá lásku k Bohu, vlasti, národu a lidstvu. Ze *Směšených básní* (III. 2. Duchu světa, 13. Pěvec v cizině, 16. Vojenská, 17. Vojínovo loučení, 27. Pražský dóm, 127. Tři doby v zemi České) staly se některé velmi známými.

Václav Štulc, probošt na Vyšehradě, skládal básně v duchu náboženském a vlasteneckém (IV. obec. čl. 110. Vnuč a děd, I. 94. Hlasy o Bohu, III. 38. Pod Muráňským hradem).

*) probošt = 1.) představený duchovních při některém znamenitějším kostele, 2.) první hodnostář při některých kapitulách; ku př. Vyšehradské.

Josef Jaroslav Langer (III. obec. čl. 13. Slunečnice, 31. Můra, II. 16. Bystrina) a **František Rubeš** (IV. obec. čl. 25. Vrabec a kůň, I. 45. Lev, medvěd a vlk, II. 12. Obraz večerní, III. 111. Písně české) vynikli deklamovánkami a básněmi humoristickými.

Karel Jaromír Erben

narodil se r. 1811 v Miletíně u Hořic a stal se ředitelem archivu města Prahy. Zemřel r. 1870. — Činnost jeho básnická i vědecká byla mnohonásobná. Cestuje všímá si obyčejů a zbyteků bájeslovných a sbíral národní písně a říkadla, jichž vydal celou sbírku. Pověsti české a jinoslavanské (I. 116. Dobré děti) uvedl ve sbírku *Slo prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních* (IV. obec. čl. 47. Tak svět odplácí, V. obec. čl. 23. Almužna), vypravovaných způsobem dosud nedostiženým. Některé pověsti české podal řečí vázanou a uvil z nich lahodnou *Kytici* (I. 100. Polednice, III. 85. Poklad.) Kytice obsahuje 11 ballad a romancí s úvodem „Kytice“ (IV. obec. čl. 40. Mateří-douška) a některé písně. — Vedle prací dějepisných veledůležitá jest jeho činnost vydavatelská. Péči jeho vyšla *Legenda o svaté Kateřině*, *Spisy Tomáše ze Štítného*, *Sebrané spisy M. Jana Husa* a j.

Karel Hynek Mácha (I. 24. Orlík) objevil velké nadání básnické, ale příliš záhy zesnul. Složil lyricko-epickou báseň *Máj*.

Marie Čacká (Frant. Pichlová) vydala *Písně* (I. 136. Hvězdám).

Básníci čeští od roku 1850.

Kolem let padesátých zanikla básnická škola rázu národního. Písemnictví české odtud přizpůsobovalo se literaturám jiných národů, kterýž směr již dříve zastupoval K. H. Mácha. Vůdcové nové družiny básníků byli V. Hálek a J. Neruda. Rozkvětu básnictví v době této napomáhaly nově zařízené časopisy: *Lumír* (III. 44. Pověst o erbů Pernštejském, II. 60. Odměna za malby na Karlštejně), *Květy*, *Světozor*, později *Zlatá Praha* a j.

Vítězslav Hálek

narodil se r. 1835 v Dolínku u Kralup. Byl spisovatelem v Praze, kde zemřel předčasně r. 1874. — Ač vzdělával všechny druhy básnictví, přece hlavně pěstoval lyriku

a živel lyrický je patrný v jeho básních epických a dramatických. Již v mládí svém byl milovníkem přírody, což dalo podnět k jeho písním. Jsou to: 1.) *V přírodě* (V. obec. čl. 48. Čtverák větrík, I. 125. Den májový, II. 90. V přírodě, 116. Lesní hody), které mají největší cenu; je to pravá malba rozkošné krajinky, 2.) *Večerní písně* (III. 75. U večer), 3.) *Pohádky z naší vesnice* (III. 50. Naše vesnice), v nichž básník proslavil svou rodnou vesničku, ukázav co krás taková viska v sobě skrývá. Pěkné jsou i jeho *Ballady* (I. 66. Sýček), a větší epické básně, jako *Goar* (III. 102. Pozdrav horám) a *Alfred* (II. 21. Naše vlast).

Prosop složil Hálek mnoho povídek; ku př.: *Pod pustým kopcem* (III. 88. Sedlák Dolina).

Podnikl též cestu do Haliče, na Černou Horu a do Itálie (III. 73. Noc a jitro na moři).

Jan Neruda

narodil se r. 1834 v Praze, kde byl spisovatelem. Zemřel r. 1891. — Nejlépe dařilo se mu v lyrice, jež vrcholil v *Kosmických**) *písních* (III. 77. Oblaky, 79. Nekonečný vesmír, 80. Země jindy a nyní, 81. Hvězdičky) a v *Knihách veršů* (III. obec. čl. 3. Matičce). Ještě výše stojí jeho *Ballady a romance* (III. 117. Ukřížovaný).

Skládal také četné povídky.

Neruda mnoho cestoval, zvláště po Orientě a po Itálii; napsal cestopis *Obrazy z ciziny* (I. 33. Průplav Suezský).

Adolf Heyduk

narodil se r. 1835 v Rychmburce u Skutče; je profesorem v Písku. — Živel jeho je lyrika („slavík od Otavy zlatonosný“), ač i v epice (I. 38. Belsazar, II. 58. Pancet Smanický na Zampachu) vyniká. Ve sbírce básní *Cymbál a husle* uložil dojmy ze dvou cest, jež podnikl na Slovensko. Také Šumava našla v něm nadšeného pěvce. K ní odnášejí se mnohá jeho básnická díla, jako *Dřevorubec*. Báseň *Dědův odkaz* (I. 70. Štěsti) jest nádechu pohádkového.

Vedle mnoha menších básní (III. obec. čl. 4. Bohatství, II. 65. Seveřik, 136. Naučení, III. 51. Při bibli) psal pro mládež veršované bajky dle Lafontaine-a (II. 68. O čapovi a lišce) do Zlatých Lístků.

*) *Kosmos* řec. = svět, kosmický = světový.

Rudolf Pokorný (I. 73. Lov) po příkladě Heydukově zpracoval dojmy své z cest po Slovensku.

Josef Václav Sládek

narodil se r. 1845 ve Zbirově u Radnice; je redaktorem „Lumíra“ v Praze. — Skládá básně lyrické. Vydal: *Ze života* (I. 14. Hvězdy), *Selské písně* (II. 79. Píseň při orání, III. 74. Jarní píseň rolnikova), v nichž věrně napodobuje národní písně, a jiné sbírky básnické.

Mládeži napsal dvě pěkné sbírky básní: *Skřivánců písně* (I. 8. Domov, II. 9. Čechy) a *Zlatý máj* (II. obec. čl. 38. Jablíčka, 49. Kocourek).

Sládek cestoval po Severní Americe (I. 107. Od jezera Michiganského).

Svatopluk Čech

narodil se r. 1846 v Ostředku u Benešova; je redaktorem „Květů“ v Praze. — Čech je náš největší básník epický. Básně jeho vynikají nejen ušlechtilým citem vlasteneckým, ale i krásnou mluvou básnickou (I. 113. Sněženky, II. 38. Věžeň na Bezdězi, 78. Pověst o původu skrývánka). Díla jeho jsou: *Snové* (I. 118. Dědeček a babička), *Ve stínu lípy* (III. 134. Co vysloužilce vypravoval ve stínu lípy), *Zpěvník Jana Buriana* (I. 85. Píseň o pluhu), *Evropa* (II. 24. Bouře na moři), *Václav z Michalovic* a j.

Neméně proslul i povídkami a novellami.

Čech podnikl cestu na Kavkaz, kterou popsal v knize *Upomínky z východu*.

Vladimír Šťastný, professor gymnasia v Brně, je básník směru nábožensko-mravního (I. 1. Otče náš, 35. Zdravas, 39. Průpovědi, 52. Legenda o sv. Václavu, II. 106. Mysl — vůle — srdce, III. 5. Práce, 31. Role, 67. Mluva mateřská, 101. Hora sněžná).

Eliška Krásnohorská (Eliška Pechová)

narodila se r. 1847 v Praze; je redaktorkou „Ženských Listů“. — Krásnohorská je nejznamenitější básnířka česká, vyniká v lyrice (II. 30. Severní vítr) i v epice. Básně její proniknuty jsou něhou a duchem vlasteneckým. Důležitější její plody básnické jsou: *Z máje žití* (III. 8.

Cos vykonal?), *Vlašovičky* (II. 101. Sváteční odpočinek), *Letorasty* (II. 126. Dvě lípy), *Ze Sumavy* (I. 93 Kříž v lese), sbírka, plná krásných obrazů přírodních a propletená dějepisnými vzpomínkami. — Je též mistrnou překladatelkou básní.

Pro mládež napsala pěkné povídky, báchorky (II. 117. V rázovém poupěti) a bajky; jsou to: *Tři pohádky, Srdcem i skutkem, Trojlístek, Pohádka o větru, Fířinky, Domov a Z tajemných říši.*

Jaroslav Vrchlický (Emil Frida)

narodil se r. 1853 v Lounech; je professorem univerzity v Praze. — Vrchlický je nejplodnější básník český: epik, lyrik i dramatik. Forma básní jeho vyniká uhlazeností a dokonalostí (II. 13. Podzimní den, 46. Vánoce, III. 103. Strážci lesa). Básnická díla jeho jsou: *Epické básně* (I. 124. Jarní povídka, II. 31. Tři jezdcí), *Mythy* (II. 18. Div sv. Prokopa), *Selské ballady* (III. 58. Ballada Blanická) a j. — Vrchlický je pilným překladatelem z jazyků cizích, jmenovitě románských.

Julius Zeyer sepsal *Vyšehrad*, soubor pěti básní epických (s názvy: Libuša, Zelený vítěz, Vlasta, Ctirad a Lumír), a báseň *Příchod Čechův* (III. 105. Nová vlast praotce Čecha). — Je činným i v novellistice.

Antonín Klášterský (I. 119. Venkovské hřbitovy) je lyrik.

Svetozar Hurban Vajanský (II. 49. Malý drotar) skládá básně nářečím slováckým.

Novellistika.

Novellistiku českou z chudých počátků na důstojnější stanovisko uvedl Jos. Jungmann.

Vlastními tvůrci české novellistiky byli **Jan Jindř. Marek** a **Josef Kajetán Tyl** (II. 132. Starý čtenář).

Božena Němcová (roz. Barbora Panklová)

narodila se r. 1820 ve Vídni. Mládí své trávila na Starém Bělidle v Ratibořicích u Č. Skalice. Na vychování její veliký vliv měla babička, kterou Němcová zvěčnila v románu *Babička* (II. 23. Povodeň na Divoké Úpě, III. 47.

Babiččina světnice, 109. Babička vypravuje o císaři Josefovi). Dílo to je plno krásných obrazů ze života venkovského. S manželem svým J. Němcem, úředníkem finanční stráže, dostala se mezi jiným do Domažlic; později navštívila ho na Slovensku. Všímajíc si bedlivě způsobu života lidu prostého i jeho pohádek a pověstí, napsala sbírku bá- chorek (V. obec. čl. 62. Silný Ctibor, I. 101. Král času, II. 50. Sál nad zlato) a četné povídky. — S Fr. Lad. Čelakovským seznámila se prostřednictvím jeho choti Antonie (II. 133. a 134. Listy). Zemřela r. 1862 v Praze. — Spisy Bož. Němcové náležejí k nejlepším plodům naší literatury.

Vítězslava Háika jako novellistu viz str. 33., **Jana Neruda** str. 33., **Svat. Čecha** str. 34. a **Jul. Zeyera** str. 35.

Alois Vojtěch Šmilovský (I. 56. Hoch vlastenec) byl professorem v Litomyšli. Půvab jeho záleží v podrobném zobrazování postav a v krásné mluvě, množstvím pěkných úsloví protkané. Psal povídky i romány; ku př. *Rozptýlené kapitoly* (II. 48. Náš dědeček).

Václav Beneš Třebízský, vlastenecký kněz český, narodil se v Třebízi u Slaného. Jevil velké nadání, záhy však zemřel. Povídky jeho (III. 52. Vesnický pobřeb) a romány s látkou z dějin vlasteneckých patří k nejrozšířenější četbě lidu našeho.

Mládeži zůstavil několik pěkných knih: *Z rodne chaloupky*, *Obrázky z naší minulosti*, *Národní pohádky a pověsti* a j.

Alois Jirásek, professor gymnasia v Praze, píše výborné povídky historické, bedlivě šetře všech poměrů současných (III. 48. V staročeské domácnosti). Pro dívky zpracoval cestopis *Z Čech až na konec světa*.

Václav Řezníček (III. 135. Vítovky) pěstuje též povídku historickou.

Karolina Světlá (Johanna Mužáková) je spisovatelkou v Praze (II. 96. Z upomínek Karoliny Světlé). Literaturu českou obohatila řadou výborných povídek a románů, nejvíce ze života lidu od Ještědu (vesnice Světlé).

Pro mládež psala povídky, zejména *Škola má štěstí*.

Servác Heller (II. 44. Ve sněhu) je spoluredaktorem „Květů“.

Frant. Stránecká (Kerschnerová) psala znamenité povídky ze života lidu moravského (III. 110. Strýc Hutula).

Václav Kosmák, kněz církevní, vyniká toužou činností (I. 115. Vesnická stařenka, 137. Letní jitro). Na Moravě je spisovatelem nejoblíbenějším.

Poesie dramatická.

Václav Kliment Klicpera, ředitel gymnasia v Praze, vrstevník Jungmannův, byl tvůrce novočeské literatury dramatické. Ze látku bral z dějin národních a ze života lidu, docházela dramata jeho veliké obliby. Složil přes padesát divadelních her, z nichž dosud některé se hrají (*Divotvorný klobouk*, *Rohovín čtverrohý*).

Vedle Klicpery vzdělávali literaturu dramatickou **Fr. Turinský**, **K. Sim. Macháček** a **J. Kras. Chmelenský**.

Josef Kajetán Tyl (1808—1856) narodil se v Hoře Kutné (II. 93. Kutná Hora.) Věnoval celý život svůj divadlu, pro něž složil na sto oblíbených divadelních kusů (*Jiříkovo vidění*, *Síračnický dudák* a j.) Od něho pochází naše národní píseň „Kde domov můj?“ *)

Poesii dramatickou dále pěstovali nebo pěstují: **Vítězslav Hálek**, (str. 32.), **Josef Jiří Kollar**, (II. 102. Císařská zahrada), bývalý člen Národního divadla v Praze**), **Emanuel Bozděch**, **Ladislav Stroupežnický** (III. 139. Siroťci peníze), **Jaroslav Vrchlický** a **Frant. Adolf Subrt**, ředitel Národního divadla.

Pisemnictví naučné.

Literatura vědecká teprve od roku 1820 začala ve všech oborech utěšeně zkvétati. Přispělo k tomu velice založení *Časopisu Českého Musea****), v němž vycházely práce předních spisovatelů, a zřízení *Matice České* (Jos. Jungmannem. Fr. Palackým a J. Svat. Preslem), jejíž hmotnou pomocí bylo lze vydávati veliká díla vědecká, jako Jungmannův Slovník a Šafaříkovy Starožitnosti. Jelikož bylo nutno tvořiti jména vědecká, vyvíjela se prosa naučná jen zvolna.

Když pak po r. 1860 byl jazyk český uveden do škol středních, přikročeno bylo k soustavnému pěstování

*) Nápěv od Františka Škroupa.

**) Budova Národního divadla dostavěna byla r. 1881; když pak požárem byla zničena, znovuzřížena r. 1883.

***) O založení Českého Musea viz čít. III. obec. čl. 146. List šestiletého arciknížete.

věd. V době této začal vycházeti redakcí Frant. Lad. Riegera *Slovník naučný* (III. 11. O stavbách). Pro velkolepý rozvoj věd jevil se však záhy neúplným a zastaralým, pročež vydáván jest *Ottův Slovník naučný* od r. 1888. Stkvělé podpory literatuře naučné dostalo se zřízení české university r. 1882 a založením *České Akademie císaře Františka Josefa I.* r. 1891.

Dějepis.

Pavel Josef Šafařík (III. 96.) narodil se roku 1795 v Kobeljarově u Rožnavy na Slovensku. Studoval s Janem Kollárem v Jeně. Vzdělav se důkladně v dějinách a v jazycích slovanských, odebral se do Prahy a oddal se zcela spisovatelství. Později stal se bibliothekářem universitní knihovny. Udržoval styky se všemi předámi vlastenci (I. 58. a III. 131. Listy). Zemřel v Praze r. 1861. —

Nejdůležitější dílo jeho jsou *Starožitnosti Slovanské*, v nichž zevrubně vyložil dějiny pohanských Slovanů a dokázal, že Slované jsou od pradávna v Evropě usedlí.

František Palacký (otec českého dějepisu III. 95.), narodil se r. 1798 v Hodslavicích u Nového Jičína na Moravě. Zemřel v Praze r. 1876. — Od stavů českých zvolen byl za historiografa *) království Českého (V. obec. čl. 51. Vilém z Pernštejna). Maje sepsati dějiny české po 25 let zkoumal archivy domácí i cizí (Víděň, Pešť, Dráždany, Vatikán, Paříž). Sebrav a upraviv si látku, sepsal *Dějiny národu Českého v Čechách a na Moravě* (III. 15. Vítězství Čechů u Kressenbrunn) v pěti dílech. Velkolepé toto dílo sahá až po r. 1526.

Karel Vladislav Zap začal vydávati ve své *Kronice Českomoravské* dějiny pro lid slohem prostonárodním. Dospěl též po r. 1526. — V práci této pokračoval **Jos. Kořán** (II. 94. ~~Veliký požár r. 1541 v Praze~~), po něm **Antonín Rezek** a **Josef Svátek** (II. 57. ~~Hladová zed na Petříně~~).

Václav Vladivoj Tomek, professor dějepisu rakouského při universitě Pražské ve výslužbě, jest vedle Palackého nejlepší historik český. Hlavním dílem jeho je

*) *historiograf* — spisovatel dějin.

Dějepis města Prahy (IV. obec. čl. 100. Založení Nového Města Pražského, II. 56. Obchod města Prahy za Karla IV., 57. Hladová zeď na Petříně). Kromě toho sepsal *Děje království Českého* (II. 17. Vítězství nad Tatary, 40. Korunování krále Václava II., III. Stav země České po válce třicetileté) a j.

Antonín Gindely, zemský archivář český (I. 139. Dobrý stav selského lidu v Čechách před válkou třicetiletou), sepsal učebnice dějepisné.

Z Vysokého Mýta pocházejí tři dějepisci: **Josef Jireček** (I. 30. Pohádka o zlaté rybce, III. 132. Ondřej Hofer), bývalý ministr, bratr jeho **Hermenegild Jireček** (III. 37. Jan Jiskra z Brandýsa) a **Alois Vojtěch Šembera** (III. 19. Stromy a slunce [viz též IV. obec. čl. 72. Haná], III. 59. Jaroslav z Boskovic).

Syn Josefa Jirečka, **Konstantin Jireček**, professor university ve Vídni, vydal *Dějiny národa Bulharského* a popsal své cesty (II. 73. Dubrovnik, III. 41. Bělehrad).

Josef Frant. Smetana, professor gymnasia v Plzni, sepsal první český *Všeobecný dějepis* (V. obec. čl. 104. Křížácké výpravy).

Příkladu jeho následoval **František Šembera**. Sepsal *Dějiny vzdělaných národů starověkých* a *Dějiny středověké* (I. 53. O povaze a vzdělanosti starých Slovanů, 54. Svatovit).

Dějiny moravské pilně vzdělávali Beda Dudík a Vincenc Brandl.

Beda Dudík, benediktin rajhradský, byl historiografem moravským. Psal většinou německy. Česky vydal *Dějiny Moravy* (I. 71. Lov za posledních Přemyslovců, III. O vzdělanosti Čechoslovanů v X., XI. a XII. století). Dudík poslán byl do Švédska a přičinil se o vrácení některých rukopisů, které za války třicetileté tam byly zavezeny.

Vincenc Brandl, zemský archivář moravsko-slezský, sbírá a pilně vydává prameny dějepisné: *Spisy Karla ze Žerotína* a j. (I. 120. Středověké kláštery, II. 41. O staro-české šlechtě, III. 60. O vzdělanosti šlechty české a moravské).

I dějiny písemnictví českého mají své vzdělavatele.

Václav Zelený (III. 24. Karel IV.) napsal životopis Jos. Jungmanna, Fr. Palackého, Jana Kollára, K. J. Erbena a j.

František Zoubek (II. 54. Tomáš ze Štítného), ředitel měst. školy na Smíchově, pečoval o to, aby činnost J. Am. Komenského byla důkladně poznána; vydával a překládal jeho spisy.

Antonín Rybička (II. 108. O bývalých kůrech literátských v Čechách a na Moravě, 131. Ze života Mat. Krameriusa) prospěl české literatuře velice důkladnými a zevrubnými životopisy spisovatelů (V. obec. čl. 59. Daniel Adam z Velešlavína), zvláště z doby probuzení, a jiných slavných Čechů (III. 61. Matěj Rejsek, 82. Karel Škreta).

Karel Tieftrunk, ředitel gymnasia ve výslužbě v Praze, napsal *Historii literatury české* (III. 126. Obrazy z dějin literatury české).

Zeměpis.

Písemnictví zeměpisné, jmenovitě cestopis, pilně se vzdělává.

František Josef Studnička (III. 78. Mikuláš Koprník), profesor při české universitě, vydal *Všeobecný zeměpis*.

Znamější zeměpisci domácí jsou ještě:

Antonín Tille (III. 55. Z okolí Třeboňského), **Jindř. Metelka** (III. 125. Kapské město), **Jaroslav Vlach** (I. 106. O stepích amerických), **Jaroslav Zdeněk** a j.

Své cesty popsali:

Vítězslav Hálek (str. 32.), **Jan Neruda** (str. 33.), **Jos. V. Sládek** (str. 34.), **Svat. Čech** (str. 34.) a **Konst. Jireček** (str. 39.)

Otakar Feistmantel, profesor české techniky, vyličil pobyt svůj v Přední Indii v díle *Osm let ve Východní Indii* (I. 37. Kalkutta).

Ota Pinkas vydal *Cestu po Španělech* (III. 112. Alhambra).

Žijící cestopisci:

Dr. **Emil Holub** cestoval v Africe a pomoci Jindř. Metelky vydal cestopis s názvem *Sedm let v Jižní Africe* (III. 125. Kapské město).

Josef Wünsch (I. 114. O ledové jeskyni Dobčinské), profesor průmyslové školy v Plzni, cestoval po Evropě, Africe a Přední Asii.

Josef Kořenský, ředitel měst. školy na Smíchově, jest vytrvalým českým cestovatelem. Procestoval celou

Evropu (I. 96. Země vodopádů, 104. Pátek v Čaňhradě, II. 27. Křídové skály, III. 70. Cesta do Skandinávie, 113. Mrtvé město) a Sibiř. Podnikl též cestu kolem světa.

Antonín Frič, professor při universitě Pražské, napsal *Dvě cesty do Londýna* (II. 25. Plavba ze Štětína do Kodaně).

Josef Štolba (II. 26. Amsterdam), notář v Pardubicích, procestoval Skandinávii. Ve spise *Za Océánem* (III. 124. Nový York) popsal své cesty po Americe.

Quido Mansvet-Kliment konal cesty po Evropě, severní Africe, Palestýně (I. 36. Ze Syrské pouště) a Severní Americe, o nichž uveřejňoval zajímavé popisy ve „Květech“.

Josef Šauer z Augenburku, professor ústavu pro učitelky v Praze, procestoval Švýcarsy (I. 78. Hrad Habsburk).

František Brábek seznamuje nás s literaturou maďarskou (III. 39. Cesty po Ubrách).

Skvostné dílo obrázkové jsou **Čechy**, za přispění hojných spisovatelů, jako Frant. Ad. Šubrt, Františka Borovského (I. 32. Kamenný most Karla IV.), Elišky Krásnohorské (III. 20. Vstup do Šumavy), Justina Práška (III. 43. Vilém z Pernštejna, 54. Plzeň), Aloise Jiráska a j. vydávané. Úkolem tohoto díla je seznámiti čtenáře se vším, co je v Čechách krásného a pamětihodného.

S podobnou nádherou vypraveny jsou **Hrady a zámky české**, popisované *Augustínem Sedláčkem* (III. 49. Den na hradě českém před 350 lety). *)

Přírodověda a obory ostatní.

Jan Svatopluk Presl (II. 22. Mé heslo), professor při universitě Pražské, stal se vedle Jos. Jungmanna zakladatelem novočeské literatury vědecké. Tvoře české významy, položil základ k přírodovědě. Hlavní dílo jeho je *Rostlinář*.

Jan Evangelista Purkyně (II. 81. Epigramy), professor na universitě ve Vratislavi, později v Praze a učenec

*) K těmto původním dílům dluží se některá díla přeložená, jako korunního prince Rudolfa *Cesta po zemích východních* (II. 67. a 76.), kterou zčeštil Josef Štolba a barona Hübnera *Cesta kolem světa* (II. 29.) v překladě Jakuba Malého.

Aby se mládeži dostalo poučení, zahalovány byly rozličné vědomosti přírodovědné, zeměpisné a z jiných věd v roucho zábavné.

Karel Vognar („Z přírody“ [IV. obec. čl. 128. Sluněčko sedmitečné]), *Josef Kořenský* (I. 63. Mramor, 110. Opuka a vápenný kámen, 123. Vápenec lithografický, II. 119. Odkud je kakao, III. 119. Houba mycí, 123. Co vedlo člověka do neznámých zemí), *Karel Starý* (viz str. 42.), *Vojtěch Lešetický* (III. obec. čl. 75. Chytrý kos), *Josef Pažout* (III. obec. čl. 68. Krtek, V. obec. čl. 143. Vosy papírnice a j.), *B. Cisař* (II. 118. Papouškové), *Karel Bulíř* (II. 85. Šafrán), *Jan Havelka*, *Jos. Sauer* a j. činili tak v oboru věd přírodních.

Antonín Tille (III. 55. Z okolí Třeboňského), *Jarosl. Zdeněk* (I. 7. Obyvatelé dle živnosti, 10. Parou kolem zeměkoule, 17. Den na rovníku, 22. Ve studeném pásmu, 50. Řím nového věku, 62. Hlavní chrám Milánský, 89. Schwarzwald, II. 28. V Londýně, 37. Berlín, 128. Hora Rigi), *Jaroslav Fírušek* (III. 40. Ze Svištova přes Balkán), *František Šubrt* (II. 125. Paříž), *Jos. Kořenský* a j. psali články zeměpisné.

Karel Tieftrunk (II. 100. František Wiesner, III. 83. Václav Levý, 93. Josef Jungmann, 96. Pavel Josef Šafárik), *Bohumil Patera* (III. 95. Frant. Palacký), *Jan Havelka* (III. 97. Frant. Lad. Čelakovský) napsali životopisy vynikajících mužů.

Bohatý pramen zábavy i poučení poskytují mládeži dětské časopisy. Nejlepší z nich byl *Jarý věk* (I. 2. Nová práce), ale po několika letech zanikl; jeho místo zaujaly nyní *Květy mládeže*.

